

БОРОТЬБА ЗА ВІДНОВЛЕННЯ «STATUS QUO» ПОЛЬЩІ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ У 1918-1921 РОКАХ

Після трьох розподілів Речі Посполитої, що відбулися наприкінці XVIII століття, здавалося, польський народ навіки втратив свою державність. Однак події 1918-1921 років дали полякам шанс «відродитися із небуття».

Ключові слова: *Польща, війна, державна незалежність, міжнародні відносини.*

После трех разделов Речи Посполитой в конце XVIII века казалось польский народ навсегда потерял свою государственность. Однако события 1918-1921 годов предоставили полякам шанс для «возрождения из небытия».

Ключевые слова: *Польша, война, государственная независимость, международные отношения.*

After three partitions of Polish republic in the end of XVIII c. it seemed that Polish people have lost their statehood for ever. However, events of 1918-1921 have given a chance to Poles for revival from oblivion.

Keywords: *Poland, war, independent statehood, international relations.*

Весною 1918 року не підлягало сумніву, що Перша світова війна закінчиться поразкою центральних держав, а одним з її наслідків стане відбудова незалежної польської держави. З метою запобігти розвалу Австро-Угорщини в підписаному цісарем 16 жовтня 1918 року Маніфесті визначалося перетворення монархії на федеративну державу. Ці події спонукали польську патріотично налаштовану інтелігенцію до ще рішучих дій щодо відновлення державності. 28 жовтня 1918 року в Кракові на спільне засідання зібралися послы до крайового Сейму і Ради держави, на якому підняли питання про створення Польської ліквідаційної комісії (ПЛК) як тимчасової влади, на меті якої було прискорити об'єднання всіх поневолених польських земель [1]. Зібрання визнало, що тільки польський уряд у Варшаві потрібно наділити повноваженнями представляти Польщу на мирних переговорах і зажадало скликання протягом 10 тижнів сейму як найвищого представника народу обраного на демократичних засадах. До складу ПЛК увійшло 23 послы, що репрезентували всі провідні політичні угруповання Галичини. 30 жовтня 1918 року шеф краківської поліції Рудольф Крупінський визнав підпорядкування ПЛК, а наступного дня без опору під її крило перейшли казарми, арсенали і військові склади. Кроки щодо відродження Польщі викликали в суспільстві небувалий ентузіазм. На переконання лідерів ПЛК Краків мав бути лиш тимчасовим місцем перебування їх садиби – на меті мався переїзд до Львова. Однак цим планам завадили виступи (з 31 жовтня на 1 листопада 1918 року) українців, що досить швидко взяли під свій контроль Східну Галичину і Львів та проголосили створення Західно-Української Народної Республіки.

Шукаючи підтримки, літаком зі Львова до Кракова прибув професор Станіслав Сторонський. На його заклик йти на Львів, перш за, все відгукнулася молодь – студенти Ягеллонського університету. Вони припинили навчання і сформували студентський батальйон. Частина їх увійшла до складу команд бронепоездів «Śmigły» і «Smok», що боролися проти українців. Увага до Львова та Східної Галичини на переломі 1918-1919 років мала загальний характер [2]. Тільки на деякий час

більше зусиль було приділено південним кордонам, що було викликано початком, 23 січня 1919 року, повстанням чеських збройних формувань у Цешинському Шльонську.

Польсько-більшовицьку війну 1919-1921 років (у російській історії вона називається радянсько-польською війною) Польща вела за свою незалежність. У ході війни мав також визначитися східний кордон держави. Після капітуляції Німеччини радянський уряд скасував умови Брестського миру і розпочав збройну операцію. Радянські війська повинні були понести революцію в Європу і забезпечити перемогу комунізму. Фактично, військова операція, у першу чергу, була направлена проти незалежності Білоруської Народної та Литовської республік. У грудні 1918 року радянське військо зайняло Мінськ, у січні 1919 року – Вільно і Ковно. 27 лютого 1919 року було оголошено створення Литовсько-Білоруської Соціалістичної Республіки Рад. Захопленню білорусько-литовських земель Червоною армією перешкоджали поляки, і загалом все населення католицького віросповідання Західної Білорусії та Віленського краю, організовуючи комітети самооборони.

Польський уряд намагався затримати марш радянських військ на Схід, зумівши 5 лютого 1919 року домовитися з німецькою армією, що покидала окуповані території, згідно з рішенням Версальського мирного договору 1919 року щодо пропуску частин польської армії через підконтрольні німцям території. 9-14 лютого 1919 року польські війська закріпилися на позиціях по лінії: Кобрин – Пружани – вздовж рік Зельва і Німан. Через декілька днів до зайнятих поляками укріплень підійшла Червона Армія. Таким чином, виник польсько-радянський фронт на території Литви і Білорусії. На початку березня 1919 року поляки розпочали наступ. Група військ генерала С. Шептицького зайняла Сломин і закріпилася на північному березі Німану, підрозділи генерала А. Листовського увійшли до Пінська і перейшли річку Ясельду та канал Огинського. У результаті чергового удару, в квітні 1919 року, поляки оволоділи Новогрудком, Барановичами та Лідою. Перша дивізія легіонів генерала Є. Ридза-Шміглого чисельністю 2,5 тис. вояків і група кавалерії підполковника В. Беліні-Пражмовського, що нараховувала 800 кавалеристів, взяли Вільно (після 1939 року місто називається Вільнюс). У період від початку травня до першої половини липня 1919 року лінія фронту стабілізувалася.

Частини польської армії створили Білорусько-Литовський фронт під командуванням генерала С. Шептицького. Після того, як Біловезькі переговори (червень-серпень 1919 року) закінчились невдачею, польська сторона розпочала наступ і зайняла Мінськ (8 серпня 1919 року), перейшла Березину і увійшла до Бобруйська (29 серпня 1919 року). Польсько-більшовицька війна на теренах України розпочалася в липні 1919 року, вже після завершення польсько-українських битв і зайняття польською армією Східної Галичини по річці Збруч. У вересні 1919 року Ю. Пілсудський заключив договір із керівником Української Народної Республіки С. Петлюрою щодо спільної боротьби проти Червоної Армії [3]. Напередодні Ю. Пілсудський розірвав союз із генералом А. Денікіним, що прагнув відновити Росію в кордонах, які існували до Першої світової війни, та відмовлявся визнати незалежність польської держави. Впродовж жовтня-грудня 1919 року польська сторона започаткувала мирні переговори з більшовиками спершу в Москві, а згодом у Мікашевичах на Поліссі. Завдяки зупинці наступу польського війська Червона Армія змогла вивільнити частину сил, що дозволило їй розбити А. Денікіна і С. Петлюру. На кінець 1919 року під польським контролем знаходились території на захід від лінії: по річках Збруч, Случ, Уборть, Березина.

У січні 1920 року, на прохання литовського уряду, Є. Ридз-Шмігла на чолі 1 і 3 дивізій легіонів виступив під Двінськ і, підтриманий литовськими силами, взяв місто й передав його Литві [4]. Скориставшись перервою в бойових діях у зимовий період, обидві сторони зайнялись підготовкою до наступу. Червона Армія накопичувала

сили в Білорусії, польська – в Східній Галичині. Радянське керівництво, з тактичних міркувань, старалося продовжувати мирні переговори (нота Г. Чичерина і Л. Скульського від 22 грудня 1919 року), одночасно розробляючи плани наступу. Польське керівництво відповіло на ноту вже 27 березня 1920 року, запропонувавши місцем переговорів Борисів, розташований на лінії фронту. Враховуючи підготовку росіянами наступу в Білорусії, пропозиція була відхилена. У березні 1920 року польська армія зайняла важливі стратегічні пункти: Мозир і Каленковичі, що затримало передислокацію військ на Західний фронт.

24 квітня 1920 року між представниками Військового міністерства Польщі та Урядом С. Петлюри була підписана Військова конвенція між Польщею та Україною як додаток до Варшавського договору. Ця конвенція набирала чинності одночасно з Договором і повинна була діяти до моменту укладання військової угоди між українським та польським урядами. Згідно з Конвенцією, польські та українські війська повинні були діяти спільно як союзні армії. У випадку польсько-українських дій проти радянських військ на території Правобережної України військові операції мали проводитись під керівництвом польського командування.

25 квітня 1920 року розпочався наступ польської армії на Україні. Польські підрозділи під командуванням Є. Ридза-Шміглого при підтримці українських частин вже 7 травня 1920 року зайняли Київ та ключові висоти на Дніпрі [5]. 14 травня 1920 року радянське командування розпочало наступ на Двіні і Березині, який, однак, був зупинений. 26 травня 1920 року радянські війська розпочали наступ на Україні (генерал О. Єгоров), а невдовзі кінна армія С. Будьоного прорвала польську оборону під Самогородком і створила загрозу оточення польських частин в Києві. 10 червня 1920 року польська армія залишила місто і з важкими боями відступила на схід. Червона Армія, яка переслідувала її, підійшла до Львова і Замостя.

Успішно закінчився наступ росіян, розчатий 4 липня 1920 року в Білорусії. На кінець липня радянські війська зайняли Вільно, Лїду, Гродно і Білосток. У першій половині серпня Червона Армія під командуванням М. Тухачевського дійшла до Вісли і створила загрозу для Варшави. У цій ситуації уряд Л. Скульського подав у відставку. Новий прем'єр С. Грабський передав всю владу Раді оборони держави, до складу якої увійшли: голова держави, голова (маршалек) сейму, прем'єр, три міністри, три представники армії і десять послів. Розпочаті західними дипломатами, за проханням уряду С. Грабського, попередні переговори не знайшли зацікавлення з боку уряду Радянської Росії. Тому уряд С. Грабського невдовзі також пішов у відставку, і прем'єром нового кабінету став В. Вітос. 28 липня 1920 року росіяни створили в Білостоці заміну польському уряду – Тимчасовий революційний комітет Польщі (Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski).

Переломним моментом війни стала варшавська битва, що розгорнулася 13-25 серпня 1920 року [6]. Тягар оборони столиці лежав на армії Північного фронту – генерала Й. Халлера. Після відбитих атак частин радянського Західного фронту під командуванням М. Тухачевського, пройшла вдала атака на позиції 15 і 3 російської армії, проведена 5 армією генерала В. Сікорського. 16 серпня 1920 року маневрена група в складі п'яти дивізій піхоти і бригади кавалерії, під командуванням Ю. Пілсудського розгорнула наступ. Вона прорвала російський фронт під Коцком, зайняла Підляшшя і вийшла в тил військ М. Тухачевського. Атаковані з півдня і заходу радянські частини були змушені перейти прусський кордон, частина військ відступила на схід. У вересні М. Тухачевський намагався організувати оборону по лінії Німану (у районі містечка Обжиськ, що в 60 кілометрах на північ від Варшави), де прийняв бій, але був розбитий (втрати становили понад 18 тисяч вояків).

Зазнала поразки Червона Армія також на півдні Польщі. Після боїв під Комаровим Хрубешовом, у яких кінна армія С. Будьоного була розбита. Ця обставина спричинила відступ радянських військ. Польська армія вийшла на лінію Тернопіль –

Дубно – Мінськ. 12 жовтня 1920 року був підписаний указ про складання зброї, а 18 жовтня 1920 року воєнні дії було зупинено і підписано Ризький мирний договір, який встановив східний кордон Польщі.

Джерела та література

1. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; Ін-т іст. досліджень; Центр іст. полоністики. – Львів, 2002. – С. 442
2. Макарчук С.А. Українська республіка галичан: Нариси про ЗУНР – Львів: Світ, 1997. – 192 с.; Красівський О. ЗУНР і Польща: політичне і воєнне протиборство (листопад 1918 – липень 1919 рр.) / НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 1999. – 43 с.; Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр.: Монографія. – Львів: Світ, 1998. – 488 с.; Ярема Я. Над Сяном. Листопадові дні 1918 року в Перемишлі: Події і роздуми / Упоряд., передм. та комент. С. Яреми; Післямова М. Литвина; НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Львів. регіон. сусп.-культ. т-во «Надсяння». – Львів, 1997. – 96 с.
3. Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa: Materiaiy z konf. nauk., Toruń, 16-18 list. 1995 r. / Nauk. red.: Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. – Toruń, 1997. – 562 s.
4. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795-1990. – К.: Києво-Могилянська академія, 2007. – С. 111
5. Лісевич І. У відблиску польських багнетів: Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень-червень 1920 р.) / НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. С.В. Віднянський. – Київ, 2002. – 220 с.
6. Прушинський М. Драма Пілсудського. Війна 1920 / Відп. ред. В.П. Ведіна; Пер. з пол.: В.В. Булгаков, В.П. Ведіна. – Київ: Лібра. 1997. – 335 с., [16] арк. іл., [5] арк. іл. у додатку на вкладці.